

- Е.О.Лазебная, М.Е.Зеленова // Психол. журн. – 1994. – Т. 15. – № 5. – С. 67-70.
12. Тарабрина Н. В. Психологические последствия вынужденной миграции / Н.В.Тарабрина, В.А.Агарков, М.Г.Хаскельберг // Материалы V Международной конференции “Социально-психологическая реабилитация населения, пострадавшего от экологических и техногенных катастроф”. – Минск, Республика Беларусь, 1998. – С. 182.
13. Тарабрина Н. В. Практикум по психологии посттравматического стресса / Н. В. Тарабрина. – СПб: Питер, 2001. – 272 с.
14. Ivan Ulric. Uber PTSD und Gruppen-psychotherapie mit Menschen, die durch Krieg traumatisiert sind. Die kroatische Erfahrung. // Trauma und Gruppe. Arbeitshefte Gruppenanalyse. Furderverein Gruppentherapie e.v.Munster: 2000. – pp.87-109.

The article describes the most common causes of PTSD, its epidemiology, phase flow, symptoms, theoretical premises doctrine of PTSD and its diagnostic criteria are given according of International classification of illnesses (ICI)-10.

The author of an historical overview of learning problems PTSD, with special attention given to the impact of stress on military identity and its implications.

Keywords: posttraumatic stress disorder, traumatic neurosis, stress, traumatic events.

Отримано: 1.02.2011

УДК 37.016:81-028.31:159.923.2

С.А. Михальська

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ КОМУНІКАТИВНО- МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА

Комунікативно-мовленнева складова є важливою характеристикою особистості, оскільки визначає специфіку особистості через реалізацію та включення дитини в суспільні відносини. Особистість – виражений феномен, що проявляється під час спілкування з оточуючими людьми.

Ключові слова: комунікативно-мовленнєвий розвиток, особистість, дошкільник.

Коммуникативно-речевая составляющая является важной характеристикой личности, поскольку определяет специфику личности через реализацию и включение ребенка в общественные отношения. Личность – выраженный феномен, который проявляется во время общения с окружающими людьми.

Ключевые слова: коммуникативно-речевое развитие, личность, дошкольник.

Підвищення ефективності дошкільної освіти шляхом реформування галузі відповідно до Концепції державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року, розробленої з урахуванням змін, внесених 6 липня 2010 р. у Закон України “Про дошкільну освіту” та “Про охорону дитинства”, побудова її на засадах гуманізму передбачає дослідження низки психолого-педагогічних проблем, серед яких чільне місце посідає проблема комунікативно-мовленнєвого розвитку, без якого неможливе повноцінне формування окремих психічних функцій, процесів і властивостей не тільки дитини, а й дорослого. На сучасному етапі дошкільна освіта є обов’язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні.

Дошкільний вік є початковим етапом формування особистості. Він характеризується потребою дитини в спілкуванні, в оволодінні навичками зв’язного мовлення, шліфуванні його на фонетичному та фонематичному рівнях, збагаченні лексичного запасу, що свідчить про її психічний розвиток. Цей вік найбільш ефективний для здійснення впливу дорослих, зокрема батьків на особистість дитини. У психолого-педагогічній науці та практиці особливої актуальності останнім часом набули експериментальні дослідження, спрямовані на вивчення родинного спілкування, та чинників, які сприяють особистісному зростанню і комунікативно-мовленнєвому розвитку дошкільника.

Посідаючи важливе місце у життєдіяльності дитини, мовлення виступає інструментом спілкування, пізнання, регуляції її поведінки, засобом розвитку й виховання.

Питанням впливу комунікативно-мовленнєвого розвитку на формування особистості дитини займалися такі вчені, як Б.Г.Ананьєв, М.І.Лісіна, О.М.Леонтєв, А.Г. Рузьська та інші. Разом з тим, питання впливу комунікативно-мовленнєвого розвитку як одного з основних чинників на становлення особистості дитини майже не вивчалось, що й обумовило мету нашого дослідження.

Проаналізувавши різні підходи до поняття спілкування, комунікативної діяльності та його функції й структури, можна

говорити, що розвиток мовлення і спілкування взаємопов'язані: прагнучи задовольнити потребу у спілкуванні, дитина звертається до мовлення як до основного способу його здійснення. Цей сторонній зв'язок – основа паралельного комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини.

Взаємозумовленість базових основ комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини, які відображають поведінкові, лінгвістичні, особистісні надбання психологічного розвитку дитини, демонструє найважливіший закон потенціювання: вища психічна функція, якою є мовлення і характеристики досягнень особистісного рівня, починає керувати підструктурою психологічних якостей, з яких вони вирости (поведінкою, свідомістю).

У загальній картині психічного росту комунікативно-мовленнєвий розвиток демонструє низку істотних властивостей зв'язків і ознак, що забезпечують дитині можливість самовираження у всіх поєднаних з комунікацією видах діяльності (предметно-практичній, ігровій, пізнавальній). Рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини заявляє про причини реального процесу успішності або неуспішності, його взаємодії зі світом соціального і природного оточення.

В комунікативно-мовленнєвому розвитку відбивається поява новоутворень, що забезпечують успішність цілей взаємодії. Саме тому в характеристику новоутворень входять: мотиви, що відбивають конкретні спонуки (потреби) дитини до спілкування; операціональні компоненти когнітивного росту, що характеризують розуміння дитиною системи “людина-ситуація” і оволодіння адекватними засобами взаємодії в ній (експресивними і мовними) [1, с.10-11].

Для досвідченого педагога цілком очевидно, що мовленнєвий розвиток дошкільника визначається мірою сформованості його знань, умінь та навичок, пізнавальних і соціальних мотивів, потреб та інтересів, а також інших психічних новоутворень, які становлять базис його особистісної культури.

Високий рівень мовленнєвих досягнень дає дитині можливість реалізувати як соціальну, так й інтелектуальну активність у колі однолітків та дорослих людей. Спрямованість на комунікацію, потреба й прагнення зрозуміти інших і бути зрозумілим їм змушують дошкільника будувати і перебудовувати мовленнєві висловлювання у таких повних формах, які забезпечують взаєморозуміння [2, с.177-182].

Спілкування (далі позначатимемо цей процес терміном “комунікативна діяльність”) є рушійною передумовою виникнення

і розвитку специфічно людських форм і засобів психічної діяльності – свідомості та мови.

Психологи довели, що потреба спілкуватися з іншими людьми – одна з найперших у людини. Реалізується вона у взаєминах: “дорослий – дитина” і “дитина – ровесник”. Перша система в генетичному плані найбільш рання. Мотиви, які спонукають дитину до спілкування з дорослим, тісно пов’язані з трьома її основними життєвими потребами:

- потребою нових вражень;
- активної діяльності;
- визнання і підтримки.

Значимість мови в становленні психіки дитини висуває проблему вивчення комунікативно-мовного генезису як найважливішої особистісної характеристики і вимагає розроблення необхідних критерійних одиниць аналізу явища, що дають можливість побачити тенденції особистісного становлення дитини.

Особистість – це синтез характеристик індивіда в унікальну структуру, яка визначається та змінюється в результаті взаємодії із середовищем. Особистість характеризується як особлива якість що набувається індивідом в сукупності суспільних за своєю природою відносин, та характеризує індивіда зі сторони його зв’язків з іншими індивідами у процесі спілкування з іншими людьми.

Інакше кажучи, особистість – виражений феномен, що проявляється в ході спілкування з оточенням. Особистість дитини не тільки виражається в тому, як вона поводить себе або, що вона відчуває при міжособистісному спілкуванні, а й визначає характерний індивідуальний стиль поведінки в широкому спектрі ситуацій.

Комунікативно-мовленнєвий генезис дає змогу в характеристиці особистості врахувати такі важливі для визначення її суті критерії як комплексність, мінливість, структуру і організацію, і, найголовніше, її унікальність, неповторність. Результатом дослідження активності особистості дитини в спілкуванні з дорослими і однолітками як прояву можливостей і здібностей дитини дають підстави, розглядати комунікативно-мовний розвиток як потенціал збереження особистісного зростання дошкільника [3, с. 295-300].

Згідно з позицією Л.С.Виготського, органічно необхідною умовою людського розвитку є соціальний світ і доросле оточення, що виступають у ролі посередників між дитиною і культурою, абстрактними “носіями” знаків, норм та способів діяльності, але не як живі конкретні люди [4, с. 54-62].

Розвиток у дітей психічних здібностей і окремих процесів також великою мірою визначається впливом комунікативно-мовленнєвого розвитку.

В.В. Ветрова стверджує, що мовлення дитини виникає передусім як засіб комунікативної діяльності й тому термін його прояву і темпи засвоєння визначаються довербальними стадіями комунікативної взаємодії дитини з батьками та дорослими. Емоційний контакт з ними обумовлює бажання і готовність дитини звернутись до батьків. Отже, спілкування з батьками забезпечує збагачення змісту дитячої свідомості, воно детермінує його структуру та реальний розвиток окремих психічних процесів, особистості, свідомості та самосвідомості. Врешті-решт воно стає тим контекстом, в якому вперше зароджується, а потім швидко прогресує духовне життя дитини.

На думку М.І.Лісіної, Л.Н. Галігузової [5, с. 240-256], під час переходу дитини до нового етапу розвитку потреби в спілкуванні колишній зміст комунікативної потреби не відповідає новим вимогам. Вони виступають тепер як складові елементи складнішого цілого. Тому, у дошкільному віці послідовно змінюють одна одну чотири форми спілкування дитини з дорослим:

1) ситуативно-особистісна (від 2 до 6 місяців). У контактах з дорослим і завдяки їм малюк починає цікавитися навколишніми предметами, спочатку тими, які належать дорослому, а потім й іншим. У емоційних контактах виникають прагнення поділитися з дорослим своїми переживаннями і здатність співпереживати;

2) ситуативно-ділова (6 місяців – 3 роки). Ситуативність взаємодії зберігається: дитина звертається до дорослого з приводу сьогохвилинних подій і відповідає головним чином на те, що дорослий робить і говорить їй у цей момент. Спілкування тепер включається в практичну діяльність малюка та обслуговує його “ділові інтереси”. Тому друга форма спілкування називається “діловою”. Отже, у рамках ситуативно-ділової форми спілкування в психічному розвитку малюка відбуваються дуже важливі події. Затримка на попередньому (безпосередньо емоційному) етапі спілкування з дорослим буде сприяти затримці розвитку малюка, труднощами адаптації до нових умов життя тощо;

3) позаситуативно-пізнавальна (3-5 років). Діти відчують потребу в пошані дорослого, при виконанні завдання прагнуть справитися зі всім. Після кожної вказаної дії крадькома, а то й відкрито повертаються до дорослого у пошуках схвалення. Наполегливість, що породжується вимогливістю до себе та прагненням заслужити пошану дорослого, ці діти виявляють

постійно. М.І.Лісіна довела, що нешанобливе ставлення дорослого до нових здібностей дитини, підозри в брехливості глибоко ранять, викликають образи, опір, негативізм. Дистанція, що відокремлює дитину від вихователя дитячого саду, не дозволяє їй прямо й відкрито виразити свій протест. Тим сильніший афектний вибух, який дістається близьким дорослим. Формування позаситуативно-пізнавального спілкування має найважливіше значення в психічному розвитку дошкільника. Тут він вперше вступає в розумову співпрацю з дорослим;

4) позаситуативно-особистісна (5-7 років). Зазвичай, виявляється в кінці дошкільного віку. Новий зміст комунікативної потреби віддзеркалюється в тому, що дитина не наполягає тепер обов'язково на похвалі: набагато важливіше знати, а як треба. І хоча засмучується, якщо діяла невірно, погоджується внести поправки в свою роботу, змінити свою думку або ставлення до обговорюваних питань, щоб досягти спільності поглядів та оцінок з дорослими. Позаситуативно-особистісне спілкування є високим рівнем комунікативної діяльності. Бесіди на особисті теми для дитини – основне джерело відомостей про норми моральності й оцінки реальних вчинків її власних та інших людей.

На думку ряду авторів (М.І.Лісіної, О.О.Смірної, Т.Сорокіної, Г.А.Урунтаєвої, І.В.Шаповаленко), потреба у взаєморозумінні і співпереживанні допускає внутрішню готовність дитини розібратися в тому, що думає і відчуває інша людина. Один з виявів прагнення дошкільників до встановлення спільності поглядів і оцінок з дорослим – їх скарги. У них, як правило, приховано або бажання перевірити правильність свого розуміння поведінки і норм взаємин з іншими людьми, або необхідність дізнатися про них.

Дошкільники, яким притаманний позаситуативно-особистісний тип спілкування, як і раніше, “дорожать” визнанням тих, хто їх оточує, радіють їхній похвалі. Але вони більш об'єктивно оцінюють недостатність свого вміння розбиратися в складних проблемах життя. Саме розумний погляд на обмеженість свого досвіду і знань змушує їх наполегливо з'ясовувати те, що кажуть старші.

О.В.Запорожець, М.І.Лісіна вважають, що у дошкільному віці виникає особистісна форма спілкування, яка характеризується тим, що дитина намагається обговорювати з дорослими поведінку та вчинки інших людей і свої власні з погляду моральних норм. Та для розмови на цю тему необхідний більш високий рівень інтелекту. Заради цієї форми спілкування дитина відмовляється від партнерства і стає в позицію учня, а дорослому відводить роль вчителя.

Особистісне спілкування найбільш ефективно готує дитину до навчання у школі, де доведеться слухати дорослого, уважно вбирати в себе все те, що буде говорити вчитель. Особистісне спілкування вводить дитину в складний світ людей та дозволяє їй зайняти в цьому світі адекватне місце. Вона навчається встановлювати взаємостосунки з оточенням, орієнтуватись у них.

Старшого дошкільника найбільше хвилюють питання особистісних взаємовідносин, зв'язків та процесів у світі не речей, а людей. Природно, що у дітей на порозі школи складається нове ставлення до дорослого як до особливої особистості з багатими та різноманітними інтересами взаємодії з ними дітей.

Власні особистісні якості також висувуються на перший план у уявленні дітей про себе, а судження про них і про всі інші свої здібності набуває у дітей найбільшу за весь попередній час точність ті чіткість.

Ставлення до ровесників значно розвивається, а ставлення до дорослого сильно впливає на решту видів відносин. Дефіцит спілкування з дорослими призводить до різкого збіднення відносин між ровесниками і зниженню пізнавальної активності дітей. Навпаки, збагачення відносин з дорослими і з ровесниками досить швидко позитивно впливає на цікавість дітей завдяки тому, що сприяє формуванню такої риси, як упевненість в своїх силах. А спілкування з дорослими досить швидко проєктує в сферу відносин дитини із своїми ровесниками та перебудовує їх в сприятливому напрямку.

Вплив комунікативно-мовленнєвого розвитку на психічне становлення дитини відбувається так:

- 1) завдяки сприятливим якостям батьків;
- 2) завдяки збагаченню батьками досвіду дитини;
- 3) шляхом прямої постановки батьками завдань, що вимагають від дитини оволодіння новими знаннями, вміннями і здібностями;
- 4) завдяки можливості дитини черпати у спілкуванні зразки дій і вчинків батьків тощо [5, с.31-43].

Характеризуючи комунікативно-мовленнєвий розвиток, як особливий вид діяльності, необхідно також зауважити, що без нього не може відбуватись повноцінний розвиток дитини і як особистості, і як суб'єкта діяльності, і як індивідуальності.

Якщо процес цього розвитку розглядати не односторонньо й оцінювати його реально, то одразу виявиться, що предметна діяльність дитини в усіх її модифікаціях та її спілкування з іншими дітьми переплетені в її житті самим тісним чином і фактично жодна з них не може існувати без іншої.

Граючись, дитина спілкується. Праця, як відомо, в переважній більшості випадків потребує постійної взаємодії людей у формі комунікативної діяльності. І від того, як протікає, як розвивається спілкування, залежать результати предметної практичної діяльності зайнятих у ній людей. У свою чергу, хід і результати цієї діяльності постійно і незворотно впливають на низку характеристик комунікативної діяльності залучених у предметну діяльність людей.

На формування низки стійких характеристик психічних процесів, станів і властивостей особистості кожної дитини, а також на утворення структури цих якостей і предметна діяльність, і діяльність спілкування впливають сукупно і з різним ефектом в залежності від їх співвідношення.

Намагаючись з'ясувати причини, що роблять комунікативно-мовленнєвий розвиток одним із найсильніших чинників, які беруть участь у формуванні особистості, було б сильним спрощенням бачити його виховне значення тільки в тому, що люди, які вступають у комунікативну діяльність, отримують таким чином можливість передавати один одному знання про дійсність, що їх оточує, якими вони володіють, а також уміння та навички, які є необхідними дитині для успішного виконання певної предметної діяльності.

Виховне значення комунікативно-мовленнєвого розвитку полягає не тільки в тому, що воно розширює загальний кругозір дитини і сприяє розвитку психічних утворень, які необхідні їй для успішного виконання діяльності, що носить предметний характер. Виховне значення комунікативно-мовленнєвого розвитку полягає ще й в тому, що воно є обов'язковою умовою формування загального інтелекту дитини і передусім багатьох її атенціонних, перцептивних, мнемічних і мислительних характеристик.

Не менше значення спілкування як діяльність має і для розвитку емоційної сфери дитини, для формування її почуттів. Те, які переживання переважно провокують люди, що спілкуються з дитиною, оцінюючи її дії й вигляд, відгукуючись так чи інакше на її звернення до них, і т.п., те, які почуття з'являються у неї, коли вона бачить їх справи та вчинки, обумовлює вироблення в її особистості стійких форм емоційних відповідей на впливи певних сторін дійсності – явищ природи, соціальних подій, груп людей, тощо.

Такий самий значимий вплив має комунікативна діяльність і на вольовий розвиток дитини. Чи звикає вона бути зібраною, рішучою, настирливою, сміливою, цілеспрямованою чи в неї будуть переважати протилежні якості – все це великою мірою визначається тим, наскільки сприяють виробленню вказаних якостей ті

конкретні ситуації комунікативної діяльності, в яких дитина опиняється щодня.

Обслуговуючи предметну діяльність і сприяючи формуванню типових для дитини загальних характеристик кругозору, її вміння обходитись з предметами, а також її інтелекту й емоційно-вольової сфери, комунікативно-мовленнєвий розвиток в іще більшій мірі є обов'язковою умовою і необхідною передумовою розвитку в неї комплексу як більш простих так і більш складних якостей, які роблять її здатною жити серед людей.

Але до такого результату призводить не будь-який комунікативно-мовленнєвий розвиток, а тільки організований при становленні дитини як особистості [6, с.129-138].

Індивідуальні особливості, когнітивні оцінки, відносини, цінності, мотиви, типові способи емоційного реагування, відмінності в стилі поведінки – всі ці аспекти дають можливість відображення через комунікативно-мовну сферу особливостей і якостей, що характеризують в широкому визначенні особистість.

Отже, можливість вивчення комунікативно-мовленнєвого розвитку розширює характеристику особистісного становлення дитини через демонстрацію вікових та індивідуальних досягнень, що проявляються в мовленнєвій комунікації. Комунікативно-мовленнєва складова є важливою характеристикою особистості, оскільки визначає специфіку останньої через реалізацію та залучення дитини в суспільні відносини, в систему взаємовідносин людей.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника та родинного спілкування.

Теоретичний аналіз проблеми і здійснене нами дослідження дозволяє стверджувати, що особливий інтерес для педагогічної і вікової психології складають дослідження факторів впливу неблагополучної сім'ї на комунікативно-мовленнєву готовність дитини до навчання у школі; недостатньо вивчені питання гендерних особливостей комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини та міра розвитку пропедевтичної роботи з дітьми, які мають проблеми в комунікації. Ці питання будуть пріоритетними у подальшій науковій роботі.

Список використаних джерел

1. Приходько Ю. Особливості спілкування [дошкільників]/ Ю.Приходько // Дошкіль. виховання. – 1982. – №11. – С. 10-11.
2. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: наук.-метод. посіб. – К.: Ред. журн. “Дошкільне виховання”, 2003. – 244 с.

3. Пироженко Т.А. Коммуникативно-речевое развитие ребенка. Монография / Т.А.Пироженко. – К.: Нора-принт, 2002. – 310 с.
4. Смирнова Е.О. Генезис общения ребенка от рождения до семи лет в исследованиях сотрудников психологического института / Е.О.Смирнова// Вопросы психологи. – 2004. – №2. – С.54-62.
5. Лисина М.И. Общение, личность и психика ребенка / [под ред. А.Г.Рузской; вступительная статья А.Г.Рузской] / М.И.Лисина. – 2-е изд. – М.: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО “МОДЭК”, 2001. – 384 с.
6. Бодалев А.А. Психология общения / А.А.Бодалев. – М.: Издательство “Институт практической психологии”; Воронеж: НПО “МОДЭК”, 1996. – 256 с.

A communication-speech component is an important characteristic of personality, because personality determines specificity through the implementation and inclusion of children in public relations. Personality - pronounced phenomenon that manifests itself in communication with the surrounding people.

Key words: communication-language development, personality, preschooler.

Отримано: 22.02.2011

УДК 613.1

Ю.А.Михальська

Наукові підходи до поняття проблеми ставлення до здоров'я

На сьогоднішній день життя людини пов'язане з багатьма небезпеками. Однією з них є постійна загроза її здоров'ю, як фізичному, так і психічному. Фізичне та психічне здоров'я у всі часи було нескороминущою цінністю для кожної людини, хоча в певні історичні періоди деякі суспільства, безсумнівно, втрачали або ігнорували усвідомлення реальної цінності індивідуального та суспільного здоров'я, обмежуючись її декларацією. Науковий інтерес до ставлення як психічного явища виник як результат спроб осмислення спостережуваних регулярностей в поведінці індивіда. Відношення людини до свого здоров'я виступає внутрішнім механізмом саморегуляції діяльності.